

Попович Н. В., аспірант
асистент кафедри національної безпеки,
публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ВИТОКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОГО ІРЕДЕНТИЗМУ В УКРАЇНІ

Російська анексія українських територій та розпочата 2014 р. гібридна війна, яка переросла в повномасштабне вторгнення в 2022 році, стали безпрецедентним порушенням міжнародного права з часів Другої світової війни. Цей факт засвідчив наявність кризи міжнародної безпеки та показав, що іредентизм може використовуватися державами як засіб зовнішньої політики та спричиняти конфлікти, які з регіональної площини можуть переростати в міжнародну.

Іредентизм виник у ХІХ ст. в Італії та з того часу пройшов складний процес трансформації: від об'єднавчого етнополітичного руху до відвертої анексії суверенних територій. Окремі праці присвячені російському іредентизму належать: Дж. Дріскулу, З. С. Стейнерту-Треекелу, Н. Михальчич, К. Александеру, Т. Аброзіо. В українській науковій думці російську агресію розглядають Я. Верменич, В. Смолій, Ф. Турченко крізь призму сепаратизму, регіоналістики, етнополітики., але не достатньої уваги присвячено дослідженню іредентистської складової конфлікту, яка є характерною як для кримських, так і донбаських подій.

Поняття іредентизм – надзвичайно складне й багатогранне. Н. Горло зазначає, що за своєю природою іредентизм – це етнополітичний процес, він спрямований на злиття етнічної меншини з сусідньою державою, з якою має спільну культуру, мову, історію, релігію [2, с. 135]. Сучасна концепція іредентизму розглядається як політика держави направлена на приєднання територій, де проживає етнічно споріднене населення. Сайдмонд пише, що можна вважати територіальний конфлікт іредентистським лише тоді, коли країна - агресор має історичні та етнічні претензії[7]. Дж. Мейлл характеризує іредентизм як будь - які претензії, зроблені однією суверенною національною державою стосовно земель всередині іншої [4].

Російська збройна агресія на українські землі, яка розпочалася з 2014 року, спонукає нас до глибинного історичного та емпіричного аналізу російської експансіоністської політики. Традиційно російський іредентизм трактується як прагнення Російської Федерації анексувати території суверенних держав колишнього СРСР. Внаслідок «параду суверенітетів» колишніх радянських республік поза кордонами Росії опинилося близько 20 млн. російськомовного населення, тому активізація російського іредентизму була лише справою часу. Факт роздільності російського народу стає вагомою причиною виникнення майбутньої іредентистської політики, а сам народ – розмінною монетою. Чому ж в перші роки посткомуністична Росія не розпочала територіальні загарбання суверенних сусідніх держав? Н. Михальчич вслід за Сайдмоном вважає, що адміністрація Єльцина спочатку була зосереджена на вирішенні економічних питань. Переломний момент настає після 2000 року, коли президентом стає В. Путін [5].

Аналізуючи сучасну зовнішню політику цієї країни (втручання в конфлікти в Грузії, Молдові, Україні) можна зробити висновок, що іредентизм є офіційною державною доктриною, але витoki загарбницької політики РФ щодо українських земель є значно глибшими. Відомий український та американський історик, професор Гарвардського університету С. Плохій пише, що боротьба за «ключі від Києва», як центра однієї з наймогутніших середньовічних держав, точилася ще з XII-XIII ст. між північно-східними та південними князівствами Русі. [6].

Н. Михальчич вважає, що витoki загарбницької політики РФ беруть свій початок з XIII-XV ст. під час монгольської окупації, саме тоді, під впливом суворої степової культури грабiж, поневолення, загарбання територій стають частиною світогляду населення [5].

Ідеологічне обґрунтування політичної та релігійної зверхності московських царів над християнським світом знайшло своє відображення і в концепції «третього Риму», яка зароджується у XV - XVI ст. Відповідно до цієї ідеї Московське царство є правонаступником Риму.

Вирішальним для формування міфу про єдність «братських народів» став ситуативний договір 1654 р. між Богдан Хмельницький та Московським царством, за яким, в обмін на захист українського суверенітету московською

стороною, встановлювалися васальні відносини. Тобто ні про яке «доленосне об'єднання» не йшлося, але московська влада, нехтуючи принципами законності, почала розглядати українські землі як власні.

Російська імперська влада вважала всі східнослов'янські території своїм простором і намагалася стерти всі відмінності між народами та репресивними методами створити уніфіковану етнічну спільноту на основі расово-племінної та православно-слов'янської єдності [1, с. 117]. Особливу стратегічну та економічну роль у великоросійській експансії відігравав Південь України, який відкривав доступ до Чорноморських проток Середземного моря.

Катерина II у 1764 році ліквідувала Гетьманщину та створила Новоросійську губернію, куди входили території Півдня України та Крим. Характерно, що тоталітарні диктаторські режими часто вдаються до символізму, прив'язуючи ті чи інші політичні рішення до певних історичних дат. Не виключенням став режим сучасної Росії, адже через 250 років Путін знову звернувся до концепції «Новоросії» та почав реалізовувати план відокремлення від України східних та південних територій.

Формування концепції «триєдиного руського народу», який вийшов з спільної колиски Київської Русі остаточно в російській історіографії сформувалася в 30 – 40-х рр. ХХ ст. і активно пропагувався радянською владою. На думку Я. Верменич принципова різниця між українцями та росіянами полягає у відмінності етногенезу племен південної та північно – східної Русі, для останніх характерним є яскраво виражений фінно-угорський і тюркський елемент, слов'яни ж почали впливати на етнічну складову цього регіону лише у Х-ХІІ ст. [1, с. 120].

Та чи були реальні передумови виникнення іредентиських настроїв серед російськомовного населення України? С. Хейл, Д. Сирокий вважають, що після розпаду СРСР конфліктів між росіянами та українцями у Східній та Південній Україні не було [3].

Отже, іредентизм як зовнішньополітична стратегія РФ інституційно оформився після розпаду СРСР. Факт розділеності російського народу та входження його до новоутворених пострадянських незалежних держав став офіційним приводом для експансіоністських прагнень політичної верхівки РФ, а

гасло «захисту російськомовних громадян» - лінією зовнішньої політики.

Головною передумовою російської ірредентистської політики є реалізація загарбницьких планів РФ. В основі їх втілення лежить ряд цілей: ідеологічна – відродження могутності РФ, шляхом повернення втрачених територій колишнього СРСР; геополітична – поширення впливу РФ, як правонаступниці СРСР, на противагу НАТО та ЄС; економічна – приєднання територій задля ресурсного збагачення, зокрема вагомий промисловий, аграрний та економічний потенціал для РФ становлять українські території.

Список використаних джерел

1. Верменич Я. В. Українсько-російське пограниччя: історичний досвід та сучасні виклики регіонального розвитку / Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2023. 338 с.
2. Горло Н. Функціональні та концептуальні моделі політики ірредентизму: дис. д-ра політ. наук: 23.00.02. З. , 2019. 486 с.
3. C Hale, D Siroky «Irredentism and Institutions», *British Journal of Political Science*, Vol. 5, Issue 2, 2023, pp.498-515 URL: <http://surl.li/nwqkh>
4. Mayall J. *Nationalism and International Society* [Text] / J. Mayall. Cambridge, UK : Cambridge Univ. Press, 1990. 194 p. URL: <http://surl.li/nwpso>
5. Miholjic N. «The Role of Irredentism in Russia's Foreign Policy», *Caucasus International*, Vol. 9, No. ½, 2019, p. 88. URL: <http://surl.li/nwqar>
6. Plokhy S. *The Gates of Europe : a History of Ukraine* / Serhii Plokhy. New York : Basic Books, A Member of the Perseus Books Group, 2015. 432 p.
7. Saideman, S. “Inconsistent irredentism? Political competition, ethnic ties, and the Foreign policies of Somalia and Serbia,” *Security Studies*, Vol. 7, No. 3, December 2017, p. 51. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09636419808429351>